

ks. dr hab. Jerzy Kostorz, prof. UO

Katedra Katechetyki i Teologii Pastoralnej

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

ul. Drzymały 1a, 45-342 Opole

Recenzja rozprawy doktorskiej

KS. ROMANA JANA PŁACZKA

KATECHIZACJA W ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ

W LATACH 1945-1990,

napisanej na seminarium z katechetyki pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Anny Zellma

„Kościół posłany przez Boga do narodów, aby być powszechnym sakramentem zbawienia, usiłuje głosić Ewangelię wszystkim ludziom z najgłębszych potrzeb własnej katolickości oraz z nakazu swego założyciela” (AG 1). Powyższe słowa zaczerpnięte z Dekretu o działalności misyjnej Kościoła „Ad gentes divinitus” (1965), jednoznacznie wskazują na jedno z najważniejszych zadań Kościoła, jakim jest ewangelizacja. Począwszy od nauczania Apostołów (por. CT 10-11), poprzez nauczanie Ojców Kościoła (por. CT 12) aż po czasy współczesne, Kościół podejmuje dzieło katechizacji jako swoje trwałe prawo i święty obowiązek (CT 14). Katecheza jest związana z całym życiem Kościoła i wszyscy jego członkowie powinni czuć się za nią odpowiedzialni (por. CT 16; DOK 220). Pomimo tak mocnego wrośnięcia w misję Kościoła, jak zauważa *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, katecheza jest trudna do precyzyjnego zdefiniowania, określenia i wyrażenia tylko za pomocą jednej definicji. Wynika to przede wszystkim z różnorodnego pojmowania katechezy przez Kościół na przestrzeni wieków, co w dużej mierze podyktowane było próbami jak najlepszego jej dostosowania do różnych sytuacji duszpasterskich i wymagań pastoralnych w określonych środowiskach wychowania religijnego. Powszechnie przyjmowana definicja katechezy rozumianej jako wychowanie w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, która obejmuje nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane w sposób

systematyczny i całościowy dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego zaczerpnięta z *Catechesi Tradendae* Jana Pawła II (CT 18) oraz cel ostateczny katechezy, którym jest doprowadzenie do głębokiej zażyłości z Jezusem Chrystusem, są bardzo jasne, czytelne i zrozumiałe dla osób podejmujących trud dzieła katechizacji w różnych środowiskach. Według *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* katecheza jawi się jako podstawowa działalność ewangelizacyjna Kościoła diecezjalnego (DOK 218) i pośród innych posług powinna zajmować w nim wyjątkowe miejsce (DOK 219), stąd musi ona w zależności od różnych okoliczności i potrzeb Kościoła partykularnego przyjmować wielorakie formy i struktury. Wynika z tego jasno, iż dopiero po uwzględnieniu konkretnego środowiska głoszenia katechezy, czasu w którym się dokonuje dzieło katechizacji, wypracowanych różnych modeli katechezy adekwatnie do potrzeb, możemy mówić o katechizacji jako istotnym zadaniu Kościoła na przestrzeni wieków.

W owo poszukiwanie właściwego obrazu katechetycznej działalności Kościoła w historii wpisuje się bez wątplenia rozprawa doktorska ks. mgra lic. Romana Płaczka pt. *Katechizacja w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1945-1990*.

Tytuł, problem i problematyka rozprawy

Temat recenzowanej rozprawy został sformułowany bardzo precyzyjnie: *Katechizacja w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1945-1990* i jest wielowymiarowy w tym znaczeniu, iż odnosi się nie tylko do lekcji religii czy katechezy, ale do całościowego wymiaru wychowania w wierze i kształtowania sumienia kolejnych pokoleń Polaków, którym przypadło wzrastać w trudnych czasach walki państwa i władz komunistycznych z Kościołem. Wybór tematu został uzasadniony przede wszystkim brakiem całościowego opracowania procesu katechizacji w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1945-1990, a także potrzebą wypełnienia wyraźnej luki w historii polskiej katechezy.

Problem i problematyka pracy została określona we wstępie rozprawy w bezpośrednim powiązaniu z dotychczasowymi badaniami nad katechizacją w okresie Polski Ludowej. Koncentruje się ona nie tylko na zagadnieniach stricte katechetycznych, takich jak cele, zadania, treści, formy, odbiorcy, środowiska katechezy w diecezji gnieźnieńskiej, ale również na trafnej ocenie działań katechetycznych w obliczu przeróżnych reperkusji ówczesnych władz państwowych.

Autor pracy precyzyjnie wyartykułował we wstępie, że zamierza poszukiwać odpowiedzi na dwa istotne pytania: jak wyglądała katechizacja w archidiecezji gnieźnieńskiej

w latach 1945-1990 oraz w jaki sposób Kościół gnieźnieński, na gruncie działań katechetycznych, starał się przeciwdziałać inicjatywom ówczesnych władz PRL zmierzających do całkowitej laicyzacji społeczeństwa. Nawet jeśli bezpośrednio w tytule pracy nie pojawia się kwestia z zakresu drugiego pytania, to jednak ze względu na kontekst historyczny rozprawy kwestia ta wydaje się być oczywista i nieodzowna w realizacji celu podjętego w rozprawie zagadnienia. Katechizacja osadzona jest zawsze w konkretnym kontekście społeczno-kulturowym i politycznym i w swoich szczegółowych działaniach stanowi odpowiedź na potrzeby danego czasu.

Metoda, struktura i treść rozprawy

Rozprawa obejmuje 272 strony wydruku komputerowego. Praca właściwa składa się ze spisu treści (także w j. angielskim), wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel oraz streszczenia w języku angielskim.

Autor umiejętnie posługuje się określonymi we wstępie metodami: analizy, syntezy oraz metodą porównawczą. W znacznym stopniu praca opiera się na analizie źródeł archiwalnych, które dzięki syntezie zostały powiązane w logiczną całość. Dla dokonania zestawienia założeń teoretycznych z danymi statystycznymi posłużyła metoda porównawcza. Została ona właściwie dobrana i zastosowana.

Struktura pracy obejmuje pięć rozdziałów. W pierwszym zaprezentowane zostały podstawy misji katechetycznej Kościoła. Ukazano tu w trafny sposób cele, zadania, podmioty katechezy oraz środowiska katechetyczne. Doktorant precyzyjnie pokazuje zarówno kwestie związane z przechodzeniem katechizacji ze szkoły do parafii, jak i podkreśla potrzebę współpracy wszystkich głównych środowisk katechetycznych, jakimi są rodzina, szkoła i parafia.

Rozdział drugi „Organizacja nauczania religii i katechezy parafialnej” w oparciu o dekryty, okólniki i zarządzenia wydane przez komunistyczne władze państwowe, ukazuje w jaki sposób władze te próbowały blokować Kościołowi możliwości działania na polu katechetycznym oraz jak ówczesne władze kościelne (w Polsce i w archidiecezji gnieźnieńskiej) konkretnie i praktycznie odpowiadały na owe działania władz komunistycznych. Pojawiają się tu takie zagadnienia jak: podstawy prawne nauczania religii, diecezjalne struktury katechetyczne, poszukiwanie miejsca katechezy oraz działalność Wydziału Nauki Chrześcijańskiej, zwanym z czasem umownie Wydziałem Katechetycznym. Doktorant w tym rozdziale dysertacji w ostatnim punkcie wiele uwagi poświęca działalności

Wydziału Nauki Chrześcijańskiej, który spełniał ważną rolę nie tylko w wychowaniu religijnym dzieci, młodzieży i dorosłych, lecz także aktywnie wspierał katechetów w ich pracy. Regularnie organizowane posiedzenia niniejszego wydziału koncentrowały się na ważnych i aktualnych zarazem problemach katechetycznych, takich jak: trudna sytuacja w szkolnictwie, opracowanie instrukcji katechetycznej, przygotowanie materiałów do katechezy parafialnej, ustalania terminów rekolekcji, ułożenia programu dotyczącego doskonalenia katechetów itp.

Bardzo ważne miejsce w strukturze całej pracy zajmuje rozdział trzeci zatytułowany „Formy katechizacji dzieci, młodzieży i dorosłych”, który podejmuje problematykę katechezy zsynchronizowanej, domowej oraz duszpasterstwa katechetycznego w parafii. Po wyprowadzeniu katechezy ze szkół w latach 50. XX wieku, jej organizacja przy parafiach stała się bardzo trudna. Dlatego rozwinęła się tzw. katechizacja zsynchronizowana, polegająca na tym, że dzieci w ramach lekcji religii i rodzice na kazaniach, otrzymywali wiedzę z tego samego zakresu tematycznego, tak aby katechizacja dokonywała się również przy istotnym udziale rodziców. Cechą charakterystyczną tej formy katechezy była korelacja katechezy parafialnej i domowej. Autor dla zobrazowania realizacji katechezy zsynchronizowanej w archidiecezji gnieźnieńskiej posługuje się bardzo konkretnymi przykładami różnych parafii, gdzie była ona prawidłowo organizowana, co zasługuje na uwagę i ma niewątpliwą wartość poznawczą. Obok tej formy katechezy bardzo istotną rolę odgrywała katechizacja rodzinna, zwana wówczas katechizacją domową. Polegała ona nie tylko na zachęcaniu rodziców do rozmów w domach na tematy religijne, ale również na dostarczaniu rodzicom przez duszpasterzy konkretnych wskazań dotyczących wychowania religijnego dzieci i młodzieży. Duszpasterze dbali również o stały kontakt z rodzicami i zachęcali rodziców do dawania świadectwa poprzez modlitwę, wspólne przyjmowanie sakramentów świętych, celebrowanie świąt kościelnych i tradycji religijnych. Tutaj również Autor rozprawy podaje konkretne przykłady realizacji katechezy domowej w wybranych parafiach archidiecezji gnieźnieńskiej, powołując się na źródła archiwalne i dokonując autorskiego opracowania zebranych danych w formie zestawienia statystycznego. Pod pojęciem duszpasterstwa katechetycznego w parafii, Doktorant w sposób trafny wskazał na szereg działań przyparafialnych, mających charakter katechetyczny. Sięgając do przykładów różnych parafii na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej, wskazuje tu na takie formy, jak: Msze Święte szkolne, Msze Święte z udziałem dzieci z rodzicami, nabożeństwa pierwszych czwartków i piątków miesiąca, roraty, drogi krzyżowe, Gorzkie żale oraz na różnego rodzaju formy tzw. katechezy wakacyjnej (dni skupienia, rekolekcje, pielgrzymki do sanktuariów itp.). Ważną formą katechezy były

systematyczne spotkania dla młodzieży pozaszkolnej, w czasie których koncentrowano się m.in. na życiu sakramentalnym, zagadnieniach światopoglądowych oraz wybranych kwestiach etycznych.

W rozdziale czwartym odnajdujemy założenia programowe katechizacji w archidiecezji gnieźnieńskiej. Doktorant precyzyjnie i szczegółowo charakteryzuje programy nauczania religii w szkołach, ramowe i szczegółowe programy katechetyczne, podręczniki i materiały do nauki religii i katechezy oraz pomoce katechetyczne. Autor stwierdza w tym rozdziale, że w nauczaniu religii korzystano najpierw z Pisma Świętego, dostępnych katechizmów, podręczników z teologii dogmatycznej, historii Kościoła, liturgiki i etyki. Dopiero po roku 1971, kiedy zatwierdzono nowy ramowy i szczegółowy program katechetyczny do szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, zaczęły powstawać nowe serie podręczników i pomocy katechetycznych. W formacji religijnej ważną rolę odgrywały także czasopisma katechetyczne („Katecheta”) oraz różnego rodzaju materiały audiowizualne. To wszystko istotnie wpływało na skuteczność oddziaływań katechetycznych w archidiecezji gnieźnieńskiej.

Rozdział piąty zawiera szeroki opis podstawowej i permanentnej formacji katechetów w archidiecezji gnieźnieńskiej w czasach walki władz państwowych z Kościołem. Autor rzetelnie omawia różnorodne formy kształcenia katechetów świeckich i duchownych w latach 1945-1990 i dokonuje ich trafnej oceny. Jak słusznie zauważa, bez odpowiedniej formacji i przygotowania oraz świadomego zaangażowania w swoje powołanie, katecheta nie może rzetelnie realizować zadań i celów katechetycznych. Doktorant podejmuje tu ważną kwestię różnych form kształcenia teologicznego i pedagogicznego, formacji katechetów duchownych i świeckich oraz współpracy wizytatorów i referentów katechetycznych dla jak najpełniejszej formacji katechetów. Jak zauważa ks. R. Płaczek, wspólne zaangażowanie różnych podmiotów na rzecz podstawowej i permanentnej formacji katechetów gwarantowało odpowiednią jakość realizacji celów i zadań związanych z procesem katechetycznym w archidiecezji gnieźnieńskiej.

Dokonując ogólnej oceny struktury pracy należy zauważyć jej logiczność, konsekwencję i przejrzystość. Autor z dużą dozą naukowej wnikliwości stara się przedstawić w sposób szczegółowy i wyczerpujący problematykę realizacji katechezy w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach powojennych do roku 1990. W wielu miejscach pojawia się odniesienie do konkretnych wspólnot parafialnych diecezji z podaniem danych statystycznych, co w efekcie pokazuje bardzo realny obraz poszczególnych działań katechetycznych w nakreślonych w rozprawie ramach czasowych.

Chociaż praca w swojej strukturze stanowi pełnię, to jednak przy lekturze można zauważyć potknięcia stylistyczne i interpunkcyjne oraz literowe. Wczytując się z uwagą w treść recenzowanej rozprawy doktorskiej czasami odnosi się wrażenie, iż Doktorant tak bardzo skoncentrował się na jak najpełniejszym przekazie treści i faktów historycznych, że na drugi plan (w kilku miejscach) zesła poprawność językowa, stylistyczna i interpunkcyjna. Zauważone jednak błędy i potknięcia językowe nie umniejszają niekwestionowanej wartości pracy a jedynie wymagają korekty i dopracowania. Warto je jednak poprawić, zwłaszcza, że praca zasługuje na opublikowanie jej w formie monografii.

Dobór źródeł i bibliografia

Zarówno źródła, jak i opracowania zostały przez Autora dobrane i wykorzystane w sposób rzetelny i wręcz skrupulatny. Doktorant uwzględnił w swojej pracy liczną i zróżnicowaną literaturę: źródła, monografie, prace zbiorowe, artykuły i hasła encyklopedyczne. Należy podkreślić fakt umiejętnego korzystania z tychże materiałów.

Trzeba również zauważyć skrupulatny i przemyślany dobór pozycji bibliograficznych zamieszczonych w końcowej części rozprawy. Nie tylko odczytanie w literaturze podejmującej problematykę katechezy w Polsce i zarazem w archidiecezji gnieźnieńskiej, ale swobodnego rodzaju zainteresowanie z pasją przez Doktoranta niniejszą problematyką, jest wyraźnie widoczne w treści zaprezentowanej rozprawy.

Osobiście uważam, iż w literaturze pomocniczej warto byłoby wspomnieć stricte historyczne publikacje zmarłego w 2016 roku ks. Profesora Romana Murawskiego („Historia katechezy. Katecheza w pierwszych wiekach”; „Historia katechezy. Katecheza w średniowieczu”), które choć nie obejmują czasów opisanych przez Doktoranta, to jednak wyszły spod ręki Profesora, który znaczną część swojego dorobku naukowego poświęcił historii katechezy i pozostaje na gruncie Polskiej katechetyki, jako wzór Wielkiego Badacza i Znawcy katechetycznej przeszłości.

Ocena formalna

Stronę formalną dysertacji należy ocenić wysoko. Praca została napisana zrozumiałym, poprawnym naukowo i stylistycznie językiem polskim. Krótkie i bardzo rzeczowe zdania sprawiają, że czyta się ją z łatwością, a co ważniejsze, z dużym zainteresowaniem.

Praca napisana jest poprawnie metodologicznie. Każdy rozdział posiada jasne wprowadzenie oraz mające charakter wniosków podsumowanie.

Rozwój myśli jest logiczny i uporządkowany. Jasno nakreślone są związki i zależności zachodzące pomiędzy poszczególnymi kwestiami. Czytelnie i poprawnie interpretowane są źródła historyczne oraz wyniki przeprowadzonych badań, dzięki temu podjęte analizy tworzą zwartą całość. To zasługuje na uznanie i stawia ks. mgra lic. Romana Płaczka w szeregu badaczy, którzy w dobrym stopniu opanowali warsztat metodologiczny. Ponadto trzeba podkreślić dobrą pod względem stylistycznym i językowym jakość streszczenia w języku angielskim.

Wspomniane wyżej drobne potknięcia stylistyczne, językowe, literowe wydają się być łatwe do wyeliminowania na etapie przygotowania rozprawy do druku i nie zakłócają pozytywnego obrazu całości dysertacji.

Uważam, że praca stanowi swoistego rodzaju „kopalnię” wiedzy i rozwiązań dla procesu katechetycznego, które z powodzeniem także dziś mogłyby skutecznie wpłynąć na dzieło katechizacji w polskim Kościele. Takie zagadnienia, jak: katecheza zsynchronizowana, domowa czy funkcjonowanie Wydziału Nauki Chrześcijańskiej (Wydziału Katechetycznego), stanowią konkretną odpowiedź także na dzisiejsze czasy katechetycznych zmagania i z pewnością warto po nie sięgać i je wykorzystywać. Warto po nie sięgać także współcześnie, by umiejętnie korzystać z nich w katechizacji.

W związku z powyższymi uwagami i pamiętając o tym, że „historia jest nauczycielką życia”, proszę o odpowiedź na następujące pytania:

- Które z dawnych inicjatyw, podejmowanych przez pracowników Wydziałów Katechetycznych (Wydziałów Nauki Chrześcijańskiej), nie straciły na aktualności i dlaczego?
- które propozycje metodyczne, stosowane w latach 19945-1990, zasługują na uwagę autorów nowych podręczników i materiałów katechetycznych?
- jakie miejsce zajmuje katecheza domowa w koncepcji katechezy integralnej?
- jaki wkład w historię katechizacji w archidiecezji gnieźnieńskiej miał wspomniany przeze mnie znakomity polski katechetyk śp. ks. prof. dr hab. Roman Murawski? Dlaczego Książd Doktorant pominął wspomniane przeze mnie dzieła tak znakomitego badacza historii katechezy?

Ocena końcowa

Podsumowując, mogę stwierdzić, że przedstawiona do recenzji praca w sposób syntetyczny przedstawia podjęty temat badawczy, stanowiąc zarazem ważny wkład w rozwój badań na gruncie historii katechezy w Polsce. Autor rzetelnie analizując źródła i dostępną literaturę bez wątplenia wypełnia lukę na gruncie katechizacji nie tylko w archidiecezji gnieźnieńskiej, ale również polskiej katechezy w tak ważnym i trudnym zarazem okresie jej realizowania. Z tej racji, po naniesieniu poprawek językowych, stylistycznych, interpunkcyjnych i edytorskich, warto byłoby podjąć trud jej opublikowania. Postuluję o opublikowanie recenzowanej rozprawy.

Autor wykazał się konieczną umiejętnością naukowego formułowania własnych przemyśleń (korzystając przy tym poprawnie ze źródeł i rzetelnie dobranej literatury przedmiotu), opanowaniem odpowiedniego warsztatu naukowego oraz znajomością metod badawczych stosowanych w katechetyce. To wszystko sprawia, że recenzowana praca, mimo wykazanych błędów, braków i niedoskonałości spełnia, zarówno od strony merytorycznej, jak i formalnej, wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Przedkładam zatem Radzie Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wniosek o dopuszczenie ks. mgra lic. Romana Jana Płaczka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

DYREKTOR
wydziału Katechetycznego

ks. dr hab. Jerzy Kostorz, prof. UC

Opole, 16.08.2018 r.